

"כמו חלב ודבש תשבוע נפש" – החיבור שבתפילה

א. מסכת תענית פרק ג משנה ח

(ח) על כל צרה שלא תבוא על הצבור, מתריעין עליה, חוץ מרוב גשמים. מעשה שאמרו לו לחוני המעגל, התפלל שיִרְדו גשמים. אמר להם, צאו והכניסו תנורי פסחים, בשביל שלא ימוקו. התפלל ולא ירדו גשמים. מה עשה, עג עוגה ועמד בתוכה, ואמר (לפניו), רבונו של עולם, בָּנֵךְ שְׁמוּ פְּנֵיהֶם עָלַי, שְׁאֵינִי כֶּבֶן בֵּית לִפְנֵיךְ. נִשְׁבַּע אֲנִי בְּשֵׁם הַגְּדוֹל שְׁאֵינִי זֶז מִכָּאן, עַד שֶׁתִּרְחַם עָלַי בְּנֵיךְ. הִתְחִילוּ גְשָׁמִים מִנְּטָפִין. אָמַר, לֹא כֶּךָ שְׁאֵלְתִי, אֲלֵא גְשָׁמֵי רִצּוֹן, בְּרַכָּה וְנִדְבָה. יִרְדוּ כְּתִיקָנָךְ, עַד שֶׁיֵּצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִירוּשָׁלַם לְהֵר הַבַּיִת מִפְּנֵי הַגְּשָׁמִים. בָּאוּ וְאָמְרוּ לוֹ, כְּשֵׁם שֶׁהִתְפַּלַּלְתָּ עֲלֵיהֶם שִׁירְדוּ כֶּךָ הִתְפַּלַּל שִׁילְכוּ לָהֶן. אָמַר לָהֶן, צָאוּ וְרָאוּ אִם נִמְחִית אֲבָן הַטּוֹעִים. שָׁלַח לוֹ שְׁמֵעוֹן בֶּן שֻׁטָּח, אֲלֵמְלֵא חוֹנֵי אֶתְהָ, גּוֹזְרֵנִי עֲלֶיךָ נְדוּי. אָבֵל מָה אֶעֱשֶׂה לָךְ, שְׁאֵתְהָ מִתְחַטֵּא לְפָנֵי הַמְּקוֹם וְעוֹשֶׂה לָךְ רִצּוֹנָךְ כִּבְּן שֶׁהוּא מִתְחַטֵּא עַל אָבִיו וְעוֹשֶׂה לוֹ רִצּוֹנוֹ. וְעֲלֶיךָ הִפְתּוּב אֹמֵר, (משלי כג) יִשְׁמַח אָבִיךָ וְאִמְךָ וְתִגַּל יוֹלְדֶתְךָ:

ג. רמב"ם – ספר המצוות – מצות עשה ה

היא שצונו לעבודו וכבר נכפל צווי זה פעמים באמרו ועבדתם את ה' אלהיכם ואמרו ואותו תעבדו ואמר ואותו תעבוד ואמר ולעבדו ואף על פי שזה הצווי הוא גם כן מהצווים הכוללים כמו שביארנו בשורש ד' הנה יש בו יחוד שהוא צוה בתפלה ולשון ספרי ולעבדו זו תפלה ואמרו גם כן ולעבדו זה תלמוד ובמשנתו של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אמרו מנין לעיקר תפלה בתוך המצוות מהכא את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד ואמרו עבדוהו בתורתו ועבדוהו במקדשו כלומר ללכת שם להתפלל בו ונגדו כמו שבאר שלמה ע"ה:

ג. מהר"ל – נתיב העבודה – פרק א

זבח רשעים תועבה ותפלת ישרים רצונו (משלי כ"א), שלמה המלך עליו השלום בא לומר על העבודה שהוא אל השם יתברך, שאין לומר שהוא יתברך חפץ בעבודה הזאת בשביל שהוא ית' מקבל מזה תועלת מן העבודה, שאם היה הוא ית' מקבל תועלת מן העבודה זה אין חלוק אליו יהיה התועלת ממי שיהיה הן מרע או מטוב, אבל אצל השם יתברך אינו כך כי זבח רשעים הוא תועבה, וא"כ העבודה אינה בשביל שהיא לתועלת השם יתברך אבל היא לתועלת האדם בלבד. ומפני שהעבודה הזאת היא לתועלת האדם לכך זבח רשעים תועבה, שאין השם יתברך רוצה בתועלת הרשע, ותפלת ישרים רצונו כי התפלה היא גם כן עבודת השם יתברך והיא רצונו.

ובאולי יקשה לך אם כן שאין העבודה לתועלת השם יתברך אם כן למה צוה על העבודה הזאת שמביא קרבן אל השם יתברך. אין זה שאלה כי אף שאין דבר זה לתועלת השם יתברך מכל מקום האדם מוסר עצמו אל השם יתברך, ואף אם אין מוסר נפשו אליו רק ממון שלו שמקריב אליו קרבן, מכל מקום גם זה נקרא שמוסר עצמו אל השם יתברך כאשר מקריב אליו ממון שלו. ונקרא זה עבודה כי העבד קנוי לרבו והוא וממון שלו הכל לאדון שלו, ולכך כאשר מביא קרבן אליו מורה שהוא שלו כמו העבד שהוא קנוי לרבו, ולכך נקרא זה עבודה אל השם יתברך כאשר מביא קרבן אל השם יתברך. ואין לך עבודה יותר מזה, כי אם יקרא עבודה כאשר משמש אליו ועושה מה שצריך אליו שמורה זה כי הוא עבד קנוי לו כל שכן כאשר מוסר עצמו אל השם יתברך שדבר זה עצמו מורה שהוא עבד קנוי לו לכך נקרא זה עבודה.

ד. שם – פרק ג

העבודה אל השם יתברך אשר יש לישראל בגלותם שהוא בכל מקום הוא התפלה:

ובפ"ק דתענית (ב' ע"א) תניא לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו זו תפלה או אינו אלא עבודה תלמוד לומר בכל לבבכם איזה עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה, הרי התפלה היא עבודה אל השם יתברך. ומה שנקרא התפלה עבודה כמו שבארנו זה למעלה, כי התפלה שמתפלל האדם אל השם יתברך מורה שהאדם נתלה בו יתברך וצריך אליו ואין לו קיום זולתו, והנה זהו אלהותו יתברך שכל הנמצאים צריכים אליו ותלויים בו יתברך עד שהכל אל השם יתברך. ולפיכך התפלה היא עבודה אל השם יתברך ולא היראה מן השם יתברך, שאין זה נקרא עבודה כי אין זה מורה שהאדם נתלה בו יתברך אבל התפלה מורה שהאדם נתלה בו יתברך והוא יתברך הכל ברוך הוא וברוך שמו על הכל. שכל ענין התפלה שהוא מתפלל אל השם יתברך לפי שהוא צריך אל השם יתברך נתלה בו ית' ואין קיום לו בעצמו כי אם בו יתברך ולכך מתפלל אליו על כל צרכו, וכאשר האדם נתלה בו יתברך כאלו הוא נקרב אליו שכל אשר הוא תולה באחר הוא נקרב נמסר אליו, ולפיכך התפלה היא עבודה גמורה אל השם יתברך ודבר זה עוד יתבאר:

ה. ספר חובות הלבבות שער ח - שער חשבון הנפש פרק ג

וראו לך, אחי, שתדעי, כי כוונתנו בתפלה אינה כי אם כלות הנפש אל האלהים וכניעתה לפניו עם רוממותה לבוראה ושבחה והודאתה לשמו והשכלת כל יתביה עליו..

ודע, כי המלות תהינה בלשון והעיון בלב והמלות כגוף לתפלה והעיון כרוח. וכשיתפלל המתלל בלשונו, ולבו טרוד בזולת ענין התפלה, תהיה תפלתו גוף בלא רוח וקליפה בלא לב, מפני שגופו נמצא ולבו בל עמו עת תפלתו, ובכמהוה אמר הכתוב: יען כי נגש העם הזה בפני ובשפתיו כבדוני ולבו רחוק ממני. ומשלו זה עוד לעבד, שבא אדוניו לביתו וצוה אשתו ובני ביתו לכבדו ולעשות כל אודותיו, והלך לו הוא והתעסק בשמחה ובשחוק ונמנע מעבד אותו בעצמו ומהשתדל בכבודו ולעשות מה שהיה ראוי לו, ובני ביתו לא יכלו למלא מקצת מצרכיו, מפני היותו רחוק מהם, וקצף עליו אדוניו ולא קבל כבודו ועבודתו והשיב הכל בפניו. וכן המתפלל, כשיהיה לבו ומצפונו ריק מענין התפלה, לא יקבל האל ממנו תפלת אבריו ותנועת לשונו. הלא תראה מה שאנו אומרים בסוף תפלתנו: יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך וגו'. וכשיהיה האדם חושב בשום דבר מדברי העולם במותר או באסור, ואח"כ יחתם תפלתו ויאמר: והגיון לבי לפניך, הלא זה גנאי גדול, שיטען שדבר עם אלהיו בלבו ובמצפונו ולבו בל עמו, ושאל ממנו אחר כך לקבל אותה ולרצות בה ממנו

ו. מהר"ל נתיב העבודה – פרק ו

משלימות העבודה הזאת שיהיה מכיר ויודע כי הוא יתברך עלתו והעלול מקבל מן העלה עד כי נפשו תולה בעלה הוא השם יתברך וממנו יתברך חיותו וכל אשר צריך אליו ולפיכך אמרו בפ"ק דברכות (שם י' ע"ב) א"ר יוסי בר חנינא משום ר"א בן יעקב אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל שנאמר ממעמקים קראתך ה' וכתוב תפלה לפני כי יעטוף וגו'. ואף על גב שהכתוב הזה נאמר על עומק הלב כלומר שישפיל דעתו ומחשבתו מלפני השם יתברך, לא עומק המקום מכל מקום אי אפשר דבר זה משום צד כאשר יש לאדם גובה מקום שאין לו גובה הדעת גם כן. וכמו אם האדם יושב על כסא יש לו קצת גבהות, ואף אם יהיה דבר מועט מכל מקום יש כאן גבהות, ואף אם אין לו גבהות הדעת מכל מקום האדם צריך שיהיה לו מלפני השם יתברך השפלות, ולכך לא יעמוד במקום גבוה ויתפלל כי התפלה היא שהאדם הוא העלול והשם יתברך הוא העלה והעלה יש לו מעלה וגבהות, והעלול הוא תחת העלה, ולכך אין שייך גבהות כאן כלל. וזה שמביא ראה עוד דכתיב תפלה לפני כי יעטוף וגו', כי הענין הוא השפל והוא המקבל ולא שייך אל המקבל מן האחר גבהות כי הוא מקבל מן אשר עליו:

ואמר ר' יוסי בר חנינא משום ר"א בן יעקב (שם) המתפלל צריך שיכוין את רגליו שנאמר ורגליהן רגל ישרה. ויש לפרש כי זה המאמר קבעו אחר המאמר הראשון, וזה כי אמר קודם שיכיר האדם שהוא העלול אל השם יתברך והאדם מקבל מאתו יתברך ולפיכך ישפיל עצמו כמו כל אשר מקבל מן אחר. ובא עתה לומר עוד על זה כשם שלא יעמוד במקום גבוה ויתפלל, שדבר זה שיהיה מכיר עצמו שאין לו שום דבר מעצמו כלל, והרי יש לחשוב אף שהוא מקבל יש לו גם כן מעצמו דבר מה, אבל האדם יכיר שאין לו דבר מעצמו כלל. ולפיכך אמר צריך שיכוין רגליו, כי השוואת הרגלים מורה על ענין זה שהאדם בעצמו כאלו אין יכול לפעול דבר, כי התחלת הכל הם הרגלים שמוליכים אותו אל אשר רצונו שם לעשות מה שירצה. ולכך כתבו גם כן שיש לאדם להניח ידיו גם כן כפותים על לבו עד שאי אפשר לו לעשות שום פעולה ומעתה הכל כפות, הן רגליו שבהם הולך למקום שרוצה לעשות דבר, הן ידיו שהם הכלים שבהם פועל דבר, לכך ישוה רגליו וידיו כפותים על לבו ומעתה יכיר האדם שאין לו דבר מעצמו רק הכל מצד עלתו ית' ולא מעצמו דבר כלל. על דרך זה כתבו המפרשים מה שצריך שיכוין רגליו שדבר זה הוראה לגמרי על שאין לאדם כח כלל אפילו התחלת התנועה לעשות דבר.

ז. שם – פרק יב

במגילה בפרק הקורא ("ח, א') אמר רבי אליעזר מאי דכתיב מי ימלא גבורות ה' ישמיע כל תהלתו אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן המספר בשבחו של הקב"ה יותר מדאי נעקר מן העולם שנאמר היסופר לו כי אדבר אם אמר איש כי יבולע, דרש ר' יהודה איש כפר נבוריא ואמרו לה איש כפר גבור חיל מאי דכתיב לך דומיה תהלה סמא דכולא משתוקא. כי אתא רב דימי אמר אמרי במערבא מלה בסלע משתוקא בתרין. ופירוש זה כי מי שמספר בשבחו של מקום הוא עולה אל מדרגה שאינה בעולם, והוא ממדרגה שאינו שייך לאדם לכך הוא נעקר מן העולם, כי יש לאדם להיות נשאר במקומו ובמדרגתו, וכאשר יוצא מן מעלתו שיש לאדם בעוה"ז נעקר מן העולם הזה שמקומו בעוה"ז...

אבל בתוך התפלה מותר שלא בא לספר שבחו רק בשביל תפלתו, ואמרו (שם ל"ב א') לעולם יספר בשבחו של מקום ואח"כ יתפלל, כי עיקר התפלה מה שיש לעולם עלה והאדם הוא העלול אל העלה ובזה הוא מספר שבח הש"י שהוא ית' עלתו והעלה הוא התחלתו והוא ית' תכליתו. ולכך תקנו ג' ראשונות שהם שבח המקום בתחלה וג' אחרונות שהם שבח הש"י בסוף, לומר כי הוא ית' שהוא העלה הוא התחלתו והוא ית' תכלית האדם. ולכך מה שהוא ית' נותן לו צרכו, אין זה בשביל כי האדם נחשב לדבר מה, זה אינו רק בשביל בוראו שהוא ית' התחלתו ותכליתו והכל הוא למענו ית' ומצד הזה ראוי שיתן לו הש"י צרכו, ולכך מספר בשבח התחלתו בתחלה ובסוף מספר בשבחו ג"כ בשביל שהוא ית' ג"כ תכליתו והעלול הוא באמצע. והבן הדברים ותמצא ברור מה שג' ראשונות ושלש אחרונות הם שבח המקום ובאמצע הוא צרכו של העלול, וא"א לפרש יותר.

ח. יחזקאל פרק ג

(יב) ונתשאני רוחי ונאשמע אחרי קול רעש גדול ברוח קבד וקנן מקומו:

ט. שם – פרק ט

ואמר ר"א (שם ט"ז ע"ב) מאי דכתיב כן אברכך בחיי בשמך אשא כפי אברכך זו קריאת שמע אשא כפי זה התפלה ואם עשה כך כמו חלב ודשן תשבע נפשי ולא עוד אלא שנוחל שתי עולמות שנאמר ושפתי רננות יהלל פי שתי רננות אחת בעולם הזה ואחת בעולם הבא עד כאן. בארו בזה כי קריאת שמע ותפלה הוא חבור העלול עם העלה במה שהוא יתברך עלה אל האדם שזהו ענין קריאת שמע ותפלה, וכאשר יקבל עליו העלול את העלה שהוא עלתו הנה דבר זה משביע את החסרון שלו במה שהוא יתברך עלתו וישלם העלול מן החסרון. וזה שאמר כמו חלב ודשן תשבע נפשי, שהאדם הוא חסר וחלב ודשן משביע החסרון של נפשו הרעבה לגמרי, כי קריאת שמע ותפלה משביעים את האדם לגמרי מה שחסר העלול. ותשבע נפשי הוא נפש האדם כמשמעות לשון המקרא, ואם נאמר זה על השם יתברך ר"ל כאלו הקריב קרבן אליו כי קריאת שמע ותפלה עומדים במקום הקרבת הקרבן. ולא עוד אלא שנוחל עולם הזה ועולם הבא, כי מצד דביקותו שהוא על ידי קריאת שמע ותפלה עם העלה שהוא העלה לעולם הזה ולעולם הבא זוכה אל עולם הזה ואל העולם הבא מצד התדבקות עם העלה, ודבר זה מבואר מאוד: